

XXI.

Fra århundredets begyndelse.

Meddelt af *F. R. Nielsen.*

I. En salmebogsstrid i årene 1817—19.

I Kollerup-Hjortdal præstearkiv findes nogle papirer vedrørende en strid mellem præst og sognefolk i Hjortdal, der den gang udgjorde et eget pastorat, om indførelsen af evangelisk-kristelig salmebog i stedet for Kingos. Striden, der også er omtalt af L. Koch (II, s. 190—91), frembyder kun lidet ejendommeligt, for så vidt angår de åndsretninger, der stødte sammen; derimod giver det sidste af de her opbevarede dokumenter en så levende skildring af et af stridens hovedoptrin, at de muligvis af denne grund kunne fortjene at fremdrages. — Ingen af dokumenterne findes her i original. De 2 første ere afskrifter, det sidste en kladde med mange rettelser, så at det tit er vanskeligt at sé, for hvilke udtryk forfatteren endelig har bestemt sig.

At det i øvrigt kun er en del af den »lange korrespondance«, der her er opbevaret, ses let, men måske det dog er den interessanteste. — Enden paa striden blev, at Kingos salmebog hævdede sin plads; den blev først afskaffet i Hjortdal kirke 1874.

1. Circulair for Hjortdals Sogn.

Efter hans Majestæts allernaadigste Anordning af 9de April d. A. skal en Jubelfest i Anledning af den for 300 Aar siden af Dr. Martin Luther indførte Reformation højtideligholdes over hele Danmark. For at udmærke denne Fest hos os ved et overensstemmende og priseligt Foretagende, have nogle af Menigheden tilligemed mig næret og yttret det Ønske, at den nye evangelisk-christelige Psalmebog maatte ved samme Lejlighed indføres iblandt os. — Dens Antagelse i en Menighed er ikke allene Hans Majestæts allernaadigste Ønske og Villie, men har og stedse været anseet som et sikkert Kjendetegn paa en større Oplysning, og de fattelige og indholdsrige Psalmer som et virksomt Middel til Sjelsopmuntring og Trøst og Frimodighed i Livet. Man har altsaa Grund til at haabe, at Ingen blandt os vægrer sig ved dens Anskaffelse og Brug her i Menigheden til samme Tid, førstkommende 31 Oktober. For de aldeles Uformuende, hvis Antal her i Sognet, Gud skee Tak, er ubetydeligt, skal man sørge for at faae et Antal Exemplarer forskudsviis indkjøbte.

Skulde imidlertid nogen formene sig at have noget mod dette Foretagende at indvende, da vilde de herpaa tegne deres Mening samt Grund for samme. Hjortdals Præstegaard 7de August 1817.

A. B. Birch.

Jeg bifalder ganske S. T. Hr. Pastor Birchs foranførte Forslag til den nye Christelige Salmebogs Indførelse her i Kirken, og nærer det visse Haab, at ingen her i Menigheden har saa liden Agtelse for Religionen, at han vil fremkomme med nogen Indvending mod dette Forslag. Nørthaarup d. 9de August 1817.

S. Mørup.

Som foranført bifalder jeg ganske ovennævnte Forslag. Slette d. 10de August 1817.

M. Kjeldgaard.

Foranførte Forslag har jeg intet imod.

Christen Mortensen.

Saaledes var et helt Antal, men som formedelst Originalens Synderrivelse ved Omgangen nu ej kan sees. Derimod har aldeles Ingen indvendt eller yttret end det allermindste imod Psalmebogens Indførelse, førend nu det, som i min allerunderdanigste Ansøgning er berørt.

A. B. Birch¹⁾.

2. Underdaningst Promemoria.

Undertegnede Sognemænd af Hjordals Sogn, Vesterhann Herred under Thisted Amt, tage sig herved den ydmyge Frihed at andrage og forestille vor kjære og højærværdige Herre, Ridder og Biskop Jansen i Aalborg, at vor Sognepræst Hr. Pastor Birch her i Hjordal begyndte første Juledag med Salmer af den nye Salmebog, befalende saadant at vedblive, til hvilken Ende Hr. Pastor Birch har ladet opsætte 2de Tavler, paa hvilke No. blive opskrevne med Kridt til Dagens Salmer, som den mindste Deel af Menigheden kun kan læse og forstaa at tage Salmer efter; desuden ganske faae, som har af de nye Salmebøger, og [vi] ikke formaaer at købe dem for Pengemangel, da Kongens Skatter er for en Deel meget trykkende. Desaaarsag er Menigheden en heel Deel ude af den Andagt og Glæde, som før har været ved den offentlige Gudstjeneste, da de gamle Salmebøger blev brugt, af hvilke gamle Salmebøger baade Fattige og Rige har og er saare bekjendt med. Vi har mundtlig anmodet vor kjære Sjælesørger, Hr. Birch, at de gamle Salmebøger maatte bruges, men det blev os nægtet. En 4 eller 5 formuende Mænd, som og i Skrift kyndige Folk, har efter

¹⁾ De tre mænd, hvis erklæringer ovenfor ere anførte, vare ejerne af sognets tre største gårde, ordnede efter disses størrelse. — Som det ses, synker interessen for den nye salmebog med hartkornet; — 6 tdr. var frysepunktet.

Sigende tilstaaet Præsten, at de nye Salmebøger maatte bruges. Vi andre fattige Mennesker maae sidde i Kirken under Sangen, som det næsten var et andet Tungemaal. Vel kan de unge og meest oplyste mærke nogle Ord af de deilige og aandelige nye Salmer, men ikke nær at faae det af Grunden [saaledes som de], som Bogen har i Haanden. Og da vi høre ej til Andet, end at de gamle Bøger blive endnu i Brug her i Omegnen, bede vi, som før meldt, vor kiære og højærværdige Hr. Biskop Ridder Jansen vilde indvilge vor Bøn og Begiæring, at de gamle Salmebøger hos os maatte bruges, indtil Kongen og hans høje Gejstlighed ved en offentlig Bekjendtgjørelse for heele Riget allernaadigst befaler de gamle Salmer at aflade og de nye at bruges, da midlertid vi henleve i Haab til Gud og vor naadige Konge, at der kunde blive bedre Pengetider. Vi forvente en naadig Bønhoerelse. Hjortdal den 25. Januar 1819.

(41 underskrifter).

3. (optegnet i Liber daticus).

Den 28de April 1819 modtaget Amtsprovstens Skrivelse af 25de sammes, at Visitats skal holdes her i Kirken den 9de Maj, samt om muligt de gamle Salmebøgers Indførelse.

4. Til det Højkongelige Danske Cancellie.

Da Historien fremstiller saa mange Exempler paa, at en god Sag ej har naaet sin Fremme, fordi den ej oplystes fra flere Sider, saa ville de høje Herrer i det højkongelige Danske Cancellie gunstig tilgive, at jeg underdanigst vover at indgive til samme høje Collegium en simpel og sand Beretning om Forhandlingernes Gang og Held, ved en af Hans Højærværdighed, Hr. Amtsprovst og Ridder Carstensen sidste Søndag den 9de Maj i Hjortdals Kirke holdt Visitats og Undersøgelse, i Anledning af den, formedelst de nye evangelisk christelige Salmebøgers Indførelse i samme Kirke, til

¹⁾ 1814 angives antallet af familier i Hjortdals sogn til 56. 1820 var indbyggertallet 276.

Hans Højærværdighed Hr. Biskop Ridder Jansen indgivne Besværing. — For denne min underdanige Frihed tør jeg saameget vissere haabe de høje Herrers gunstige Tilgivelse, som Sagen med Hensyn til en fatteligere Kirkesang og lysere Gudsyndelse, her og i de omliggende Menigheder, formentligen er af en ikke ubetydelig Indflydelse.

Paafaldende var det og uheldigen for den gode Sag, at Undersøgelsen begyndte fra selve de egentlige Urolighedsstiftere, og deres Mening, om den nye eller gamle Salmebog skulde vedblive, æskedes allerførst af Hr. Amtsprovsten. Mængden bibragtes herved straks en for Sagen ufordeelig Stemning. Dog kunde de ej benægte Hovedsagen, nemlig: at de efter 5 Fjerdingaars gjentagen Kundgjørelse, saa vel fra Prædikestolen som ved en i Aaret 1817 omgaaende Circulær, paa hvilken æskedes deres Indvendinger mod de nye Salmebøgers Indførelse, eller og Taushed blev antaget for Samtykke — alligevel fremkomme med Besværing mod samme efter dens Indførelse.

Lige paafaldende var det, at de mest oplyste Mænd og Familier, som have anskaffet sig bemeldte Salmebøger, og især de, som med deres Navnes Underskrifter paa nævnte Circulær have yttret deres varme Ønsker for disse nye Bøgers Brug, bleve uden Tilspørgsel om deres Mening aldeles forbigaaede. Havde Hr. Amtsprovsten begyndt sin Undersøgelse fra disse, da havde en for Sagen bedre Stemning strax i Begyndelsen bleven vakt, og da disses, de mest oplyste og anseelige Mænds, Stemmer og Meninger ved de allerfleste Anliggender aldeles bestemme Mængden her i Sognet, saa havde og ved deres først modtagne Vota Sagen, den gode, upaatvivleligen været udført med Held, og de nye evangelisk christelige Salmebøgers Antagelse været afgjort. At Urolighedsstifternes Klagepunkt, at de vare uformuende til at købe Bogen, er uden Grund, samt hvor stort et Antal af Exemplarer der allerede ere indkjøbte og anskaffede i Sognet, blev ligeledes uundersøgt.

Endmere paafaldende maa det synes, at Hr. Amtsprovsten æskede Qvindernes Vota. — Og uagtet hiin Apostel, — at jeg skal anføre Skriftstedet 1 Cor. 14, 34. 35 —

med Hensyn til Stemmegivning og offentlig Lære, paalægger Qvinderne Taushed, og erklærer det for uanstændigt, at de tale i Menighederne; uagtet de hverken hos Græker, Rommere eller Østerlændingene maatte tale eller afgive Stemme offentligen; uagtet deres Stemme og Mening ogsaa ved denne Lejlighed ej alene var uforuden, da alle deres Mænd vare tilstæde, men havde endog en for den Sømmelighed, Alvorlighed og Højtidelighed, som baade Sagen og Stedet fordræde, skadelig Virkning, saa behagede det ikke destomindre Hr. Amtsprovsten at give dem Lejlighed til offentligen at vise deres Taleevner. Til Ære for disse, men til Uheld for den gode Sag, traf han just paa Urolighedsstifternes, med løbende Tunger begavede, Ægtefæller. Vel søgte Hr. Amtsprovsten at paalægge Taushed og Orden, men — forsildig. Qvindernes og Modstandernes Raab tog Overhaand.

En med Forhandlingernes Vigtighed upassende og utilbørlig Fremfærd brugte Hr. Amtsprovsten ved bestemt at ville formene mig at catechisere efter sig, endskjønt jeg fra Prædikestolen havde tilvarslet samme. Og for at end ikke af dette gejstlige Forbud skulde rejse sig noget Forargeligt, læmpede jeg mig koldsindigen efter Oldingens Særhed. Dog catechiserede jeg for Skoleungdommen, som visseligen trænger til den Undervisning og Gjentakelse af det Lærte, min Tid tilsteder at give den.

Henved 5 Maaneder er nu bemeldte nye evangelisk christelige Salmebøger blevne brugte her i Kirken. En stor Deel af Sognebeboere eje den. Til Sognets Fattige er et Antal uddeelt. Sømmelighed, Orden og en med Sted og Øjemed stemmende Højtidelighed har stedse hersket under dens Brug i Kirken, naar undtages ved Sognefogdens Modtagelse af en biskoppelig Skrivelse desangaaende, og da Hr. Amtsprovsten æskede Qvindernes Stemme.

Dersom Ophavsmændene til den til Hr. Biskoppen indgivne Besværing og de faa Uorden elskende Hoveder modtage, ikke Medhold, ikke Opmuntring til Utilfredshed og Uorden, men derimod en viis Formaning til at elske og søge Lys og Sandhed, da vilde den i saa lang Tid og endnu den Dag i Dag herskende og ønskelige Orden under be-

meldte Salmebøgers Brug vedblive til sand Opbyggelse for dette Sogn. Skulde de derimod vorde gjenafskaffede, da vil det give Anledning til end større Utilfredshed og til virkelig grundet Besværing af de mest oplyste Mænd og Familier, som have attraaet deres Brug, som og af alle dem, som have anskaffet sig Bøgerne. Og da vil næppe bemeldte Bøger vorde indførte her eller i Omegnen uden et absolut Kongebud. — — Hjortdals Præstegaard d. 15de Maj 1819.

Underdanigst

A. B. Birch,

Sognepræst for Hjortdals Menighed.

II. Skolebesøg i vinteren 1808—9.

I året 1808 blev der til Starup-Nebel sognekald i Ribe stift kaldet en ny præst, hr. Lund, der endnu for få år siden mindedes i sognene som en dygtig mand af den tids art, ivrig i sin gærning ¹⁾. — Han tog sig straks af skolevæsenet, der synes i høj grad at have ligget ham på hjerte. I en af æmbedets bøger optegnede han i begyndelsen en redegørelse for sine besøg i pastoratets skoler, og hvad han ved disse havde sét og oplevet, først noget udførligere, senere kortere; snart ophørte optegnelserne aldeles. Det er altså ikke meget, man ved dem får at vide, men navnlig de første par sider give et ret karakteristisk billede af, hvorledes tilstanden kunde være før 1814. Disse første sider er det, her meddeles.

Skolebesøg 1808.

Den 29de November besøgte jeg Skolen i Starup første Gang. I Skolen fandt jeg 53 Børn forsamlede, som alle bleve prøvede i Inden- og Udenadslæsning, deres Skrift

¹⁾ Det er den samme Hr. Ludvig Michael Lund, der tidligere havde været Præst i Brande, og om hvem adskillige Efterretninger ere meddelte foran, S. 165—71.

efterseet, og de regnede hver et Stykke, for saa vidt de have lært at regne. Skoleholderen er 83 Aar gammel, har været Korporal og er nu ikke duelig til at lære Børn.

Den 30te November var jeg i den kongelige Skole i Aagaard, hvor jeg fandt 27 Børn, som alle blev prøvede i Inden- og Udenadslæsning, deres Skrivebøger efterseet, men ingen havde lært at regne. Skoleholderen er 77 Aar gammel og aldeles aflægs. Han holder sin Søn som Vikarius for sig, og denne er en aldeles uduelig Skoleholder.

1ste December besøgte jeg Skolen i Nebel, hvor der vare til Stede omtr. 50 Børn, som alle bleve prøvede i Inden- og Udenadslæsning samt deres Skrivebøger eftersete. Skolelæreren er en ganske duelig Mand, som gjør sin Flid med de Børn, som besøge Skolen ordentlig.

Den 2den December var jeg i Borlef, hvor der hos Hans Nielsen var en omgaaende Skoleholder, da denne Bys Børn have for langt til Skolerne. 5 Børn fandt jeg forsamlede, med hvilke en 18 Aars gammel Dreng læste inden i Bog.

D. 8de December besøgte jeg Skolen i Starup og fandt 30 Børn. Med de større af disse blev af mig catechiseret over Forskjellen mellem Skrøbeligheds og forsættlig Synd, oplyst ved Exempler. Skolen trænger aldeles til en Reform.

20de December besøgte jeg Skolen i Starup og fandt 12 Børn samlede; med disse catechiserede jeg over: „Hvad det vil sige at omvende sig“, oplyst ved bibelske Exempler. I Skolestuen gik nogle Høns og en Hane, som nok der stadig have deres Ophold. Skoleholder Vogt tillod ikke Børnene at svare selv, men gav i disses Sted ofte meget urigtige Svar, ligesom han og vilde paastaa, at Børn ikke kunde lære at læse, med mindre de vænnes til at udtale Ordene med slæbende Tonefald. Den bibelske Historie erklærede han, at Børn ej kan nogensinde forstaae, lige saa megen Modbydelighed har han for den nye Salmebog. Ogsaa maa jeg tilstaa, at det undrede mig, hvorledes han tiltalede Børnene og kaldte dem: „din Hund“. Yderst utilfreds forlod jeg Skolen.

1809.

Formedelst den strenge Vinter og ufremkommelige Føre kom faa eller ingen Børn i Skolerne i Januar Maaned. D. 8de Februar var jeg i Aagaard Skole. 20 Børn fandtes i Skolen. Jeg gjennemgik med nogle af de ældste et Stykke af den bibelske Historie og bad derefter Skoleholderen at catechisere med Børnene over samme Stykke, men fik til Svar, at det forstod han ikke. Han sagde end videre, at han aldrig gjennemgik noget for dem, men satte dem en Lektie for, lod dem lære den udenad, og derefter opremse de den. Under saadanne Omstændigheder er det intet Under, om Børnene intet lære.

D. 10de Februar var jeg i Brakker, hvor en omgaaende Skoleholder læser i Vinter for 8 Børn, der paa 2 nær læste godt inden i Bog, men dertil indskrænkede sig ogsaa deres Kundskaber.
